

رویکرد تربیت ولایی بر پایه قرآن و حدیث با محوریت استعاره شجره طیبه: مبانی، اهداف، اصول، روشها

سید یاسر حکیمی^۱ | احمد سلحشوری^۲ | ایران‌دخت فیاض^۳

چکیده

هدف از تحقیق حاضر ارائه چارچوبی از تربیت ولایی به عنوان یک رویکرد تربیت اسلامی است؛ که مبتنی بر ولایت به عنوان رکن رکن اسلام است. منظور اجمالی از آن، تربیتی بر اساس ولایت الهی و موضوعیت داشتن اولیاء او برای انسان و جامعه است. مساله اصلی تحقیق این است که بتوان چارچوب نظام تربیت اسلامی را با محوریت یک دال مرکزی قرآنی بنا نهاد. در این تحقیق از رویکرد کیفی و روش اسنادی استفاده شده است. سوال تحقیق این است که مهمترین مبانی، مولفه‌ها و تعریف دقیق تربیت ولایی چیست؟ دارای چه اهداف، اصول، روش‌ها و ثمراتی است؟ براساس یافته‌ها، مبانی تحقیق مشتمل بر مبانی فلسفی، دینی و علمی؛ همگی بر نیاز انسان به سرپرستی عام و ولایت الهی به طور خاص دلالت دارند. مولفه‌ها شامل اهمیت کلی ولایت، ولایت امامت، ولایت اخوت و ولایت منفی با نظامات طاغوت می‌باشد. تعریف و اهداف، همسان تلقی شده و شامل: هدف غایی قرب الهی و اهداف واسطی مختلف در زمینه‌های گوناگون حیات در راستای تقویت جبهه ولایت الله و تضعیف طاغوت است. اصول، شامل تلاش برای اتصال به مراتب ولایت، لزوم اتخاذ مربی و هم‌مسلمان، لزوم ادای حقوق، حکمت جویی، مقاومت و تکلیف‌گرایی است. روشها شامل اتصال به جماعت‌های ایمانی، ارتقای جماعت‌ها به شبکه عمومی یاددهنده و یادگیرنده، تنظیم نحوه و عمق ولایت‌ها بر اساس ایمان و نهایتاً تقویت مهارتهای ارتباطی است.

کلیدواژه‌ها: تربیت اسلامی؛ شجره طیبه؛ تربیت ولایی.

۵۹

سال سی و یکم
تابستان ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۲/۱۹

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۲/۳۰

صص: ۲۷۳-۲۹۵

شاپا چاپ: ۶۹۷۲-۲۲۵۱
الکترونیکی: ۵۱۹۶-۲۶۴۵

DOR: 20.1001.1.22516972.1402.31.59.11.3

۱. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، تهران، ایران

۲. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، تهران، ایران

ah.salahshoor@atu.ac.ir

۳. دانشیار، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، تهران، ایران

مقدمه و بیان مسئله

تربیت ولایتی مدنظر این تحقیق، در ابتدا تربیتی بر اساس ولایت الهی و موضوعیت داشتن اولیاء او است که با هدف ارتقای درجات ولایتی انسان و جامعه دنبال می شود. هدف تحقیق حاضر دستیابی به یک نظام تربیتی اصیل و مبتنی بر دین است که بتواند در عمل نیز کارگشا باشد. اهمیت این تحقیق از منظر تربیت اسلامی به این است که بر یک رکن اساسی در دین تکیه شده است. ارزش ولایت در تحقیقات تربیت اسلامی این است که به دلیل داشتن معانی مختلف و در عین حال دارای اشتراک معنوی؛ ظرفیت نظام سازی و تئوری پردازی بیشتری را برای تربیت اسلامی فراهم می آورد.

به دلیل محوریت ولایت در اسلام، انتظار می رفت در تحقیقات تربیت اسلامی نیز این محوریت مورد توجه باشد. نظریه پردازی در تربیت اسلامی نیازمند شناخت یک دال مرکزی مفهومی است که در منابع قرآنی و روایی پر کاربرد بوده و قابلیت توسعه و شمول داشته باشد. به دلایلی می توان ادعا نمود که ولایت، دال مرکزی قرآن کریم است؛ اول: پر کاربرد بودن زندگی اولیاء الله و اولیاء طاغوت در قرآن کریم و به کاربردن فراوان قصه ها و داستان های تاریخی اشخاص و اقوام در قرآن. دوم: حدیث ثقلین که نشان می دهد قرآن و عترت با همدیگر همراه، همسان و موید یکدیگرند. (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۲۹۳) سوم: روایاتی که صریحا ولایت را به عنوان یکی از ارکان پنج گانه اسلام بر می شمرد و بیان می دارد که هیچ رکنی به مانند آن و یارای آن نیست. (کلینی، ۱۳۶۳: ۱۸)

مبانی نظری

ارتباط نظری ولایت و تربیت

بر اساس معجم الوسیط، الولاء مصدر ولایت است و به معنای قرابت، نصرت، محبت، مالکیت و قرب است. (نجار و همکاران، ۱۹۸۹، ج ۲: ۱۰۵۸) دو معنای اصلی ولایت را سرپرستی و دوستی دانسته اند که این دو معنا اشتراک لفظی ندارند بلکه اشتراک آن ها معنوی است. (حسینی میلانی،

۱۳۸۶: ۳۵) ریشه وَلَیّ به معنای قرب و نزدیک شدن است. مولا به معنای آزاد کننده (معتق)؛ متکفل کاری و اقامه کننده امری نیز می باشد. (حسینی طهرانی، ۱۴۲۶: ۱۰)

بر اساس روایت "العبودیه جوهره کنهها الربوبیه"؛ استنباط شده است که تربیت، نوعی ولایت است؛ (آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۲: ۱۶) چرا که درجات تربیتی انسان همسان با درجات ولایی او است. انسان در اثر عبودیت به مقام ربوبیت می رسد و در اثر این ربوبیت که نوعی خداوندگاری است می تواند بر حوزه نفوذ خود ولایت و سیطره داشته باشد. (مطهری، ۱۳۷۹: ۱۰۱) البته دلایل دیگری هم وجود دارد از جمله این که ولیّ و مربی یک جایگاه و وظایف را دارند؛ با این تفاوت که ولایت قبل از بلوغ مربوط به والدین، و ولایت بعد از بلوغ مربوط به ولایت انبیاء و ائمه طاهرین است. (مظلومی، ۱۳۸۸: ۲۸)

در اصطلاح نیز این دو معنا به همدیگر مربوط هستند. چنانچه در قرآن کریم ولایت و رشد کنار هم ذکر شده است و خداوند به عنوان ولیّ مرشد معرفی شده است. (کشف: ۱۷).

به طور خاص در تعلیم و تربیت اسلامی، بر اساس قرآن کریم، انبیاء به عنوان مصادیق اتم اولیاء الهی، با هدف تعلیم و تربیت مبعوث شده و از این منظر، مریبان بشریت هستند. (جمعه: ۲) بنابر این ولایت و تربیت در قرآن ارتباط در هم تنیده ای دارند. این وظیفه بعد از انبیاء به اوصیاء نیز می رسد طوری که منشا ولایت از نظر عرفای شیعه امام علی (ع) است و لقب ولیّ الله از القاب خاص ایشان است. (دهخدا، ۱۳۸۵، ج ۲: ۳۱۴۳) امام علی (ع) چهار وظیفه اصلی برای امام نسبت به مردم ذکر می کند که سه مورد آن مستقیماً به تعلیم و تربیت به معنای خاص آن اختصاص دارد که در نصیحت، تعلیم و تادیب خلاصه می شود و مورد دیگر آن هم به عدالت و مساوات مربوط می شود که از ویژگی های اصلی اولیاء و ائمه جامعه به عنوان مریبان جامعه است. (نهج البلاغه: خطبه ۳۲)

در اصطلاحات عرفانی، و در ارتباط با تربیت عرفانی، عرفا همواره مریبان خود را به عنوان اولیاء می شناخته اند و القابی مانند پوریای ولیّ، نعمت الله ولیّ در تاریخ تربیت اجتماعی صوفیه به کار می رفته است. بر همین اساس حکومت محلی پهلوانان بر اساس عیاری، جوانمردی و فتوت در ادواری از تاریخ ایران وجود داشته و یک نظام اجتماعی ولایی شناخته می شد. (شفیعی سروستانی، ۱۳۸۵: ۹۹-۱۱۰) عطار نیشابوری در تذکره الاولیاء، امام صادق (ع) را در صدر اولیاء زمانه نام برده

است. (عطارد نیشابوری، ۲۰۰۶: ۲۶). اعوانی، مثنوی مولوی را "منطق منظوم ولایت" می‌داند. او ولایت را در سه عنصر عشق، جذب و مرشد خلاصه می‌کند. (اعوانی، ۱۳۸۹: ۱) شهید مطهری با وجود داشتن انتقادات فراوان به تفسیر ولایتی صوفیه از قرآن؛ (مطهری، ۱۳۸۵، ج ۷: ۴۲۸) اصل رابطه مربی-متربی در شکل طبابت معنوی را در بین عرفا ستوده و آن را قابل الگو گرفتن دانسته است. (مطهری، ۱۳۷۹، ج ۲: ۱۳۲)

در فقه اسلامی از ولایت پدر در کنار مسئولیتهای تربیتی سخن به میان آمده است. (شهید ثانی، ۱۴۱۳: ۱۱۸) ولایت و تربیت در خانواده طوری در هم تنیده اند که انصاری شیرازی معتقد است؛ در صورت کوتاهی والدین در تربیت دینی فرزندان، ولایت آن‌ها ساقط می‌شود. (سجادی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸) درباره ولایت معصومین نیز چنین است که صحت اعمال عبادی منوط به اعتقاد به ولایت آن‌ها است. (ابن بابویه، ۱۳۸۹: ۴۰)

ولایت در اصطلاح جامعه‌شناسی اسلامی در نظریه امامت و امت دیده می‌شود. از ولایت عرضی به ولایت عامه و عمومی نام برده شده و از ولایت طولی به عنوان ولایت خاصه شامل ولایت خدا، پیامبر، ائمه و حاکم شرع نام برده شده است. (اعرافی، ۱۳۹۵، ج ۳۰: ۸۷) بر همین اساس، اتصال به الله نیازمند رشته طولی امامت، و اتصال عرضی اخوت است. (شاه آبادی، ۱۳۸۶: ۴۷) امامت به عنوان عنصر محوری پیشرو در جامعه، نقش اساسی در شکل‌گیری امت دارد. (منتظری، ۱۳۶۷، ج ۴: ۳۰۳) بر اساس آیه "انما المومنون اخوه" در اثر سنخیت ایمانی بین انسان‌های مومن، انضمام اجتماعی رخ می‌دهد. (غروی‌ان، ج ۱: ۴۱۱)

ولایت در علوم سیاسی اسلامی در نظریه رئیس‌مدینه فارابی به عنوان اولین فیلسوف اسلامی و ولایت فقیه امام خمینی به عنوان فیلسوف و فقیه متاخر مطرح شده است. مربی بودن امام برای جامعه مهمترین وظیفه‌ای است که در این دو نظریه تصریح می‌شود. (مهاجرنیا، ۱۳۸۰: ۱۴۸) شرایط رئیس‌مدینه مدنظر فارابی تداعی‌گر نظریه امامت در شیعه است. (حسینی، ۱۳۹۹: ۲۱۳) فقیه نیز از این جهت که ولایت عام بر مسلمین دارد؛ مسئول تعلیم و تربیت جامعه است. (اعرافی، ۱۳۹۹، ج ۲۶: ۸) در امثال و حکم عامه نیز گفته می‌شود. "الناس علی دین ملوکهم". (دهخدا، ۱۳۸۳، ج ۱: ۲۷۶) که نشان از صحنه گذاشتن عرف بر تاثیرگذاری سیاستمداران در تربیت مردم است.

در روان شناسی اسلامی نیز به تصریح قرآن کریم، اتصاف انسان به ولایت و راه یافتن او به مقام اولیاء الله سبب دوری از دو اختلال روانی خوف (ترس) و حزن (افسردگی) است. **أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.** (یونس: ۶۲)

شجره طیبه و خبیثه در قرآن

خداوند در آیه ۲۴ سوره ابراهیم می فرماید: **أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿۲۴﴾**... آیا ندیدی خدا چگونه مثل زده سخنی پاک که مانند درختی پاک است که ریشه اش استوار و شاخه اش در آسمان است (۲۴) میوه اش را هر دم به اذن پروردگارش می دهد و خدا مثلها را برای مردم می زند شاید که آنان پند گیرند (۲۵) و مثل سخنی ناپاک چون درختی ناپاک است که از روی زمین کنده شده و قراری ندارد (۲۶) خدا کسانی را که ایمان آورده اند در زندگی دنیا و در آخرت با سخن استوار ثابت می گرداند و ستمگران را بی راه می گذارد و خدا هر چه بخواهد انجام می دهد. (ابراهیم: ۲۷)

تعداد قابل توجهی از مفسرین بر مبنای روایتی از اهل بیت (ع)، امامت و ولایت را تاویل شجره طیبه در قرآن می دانند که این شجره شامل همه مومنین هم می شود. بر اساس روایتی از امام باقر (ع)؛ شاخه های اصلی این شجره همان پنج تن آل عبا بوده و برگهای این درخت را شیعیان و محبین اهل بیت (ع) تشکیل می دهند. (حسکانی، ۱۴۱۱: ۱۵۷) (حسنی و اعطی، ۱۳۸۱: ۳۴۴)، (خسروانی، ج ۵، ۱۳۹۰: ۸۵)، (بروجردی، ج ۳، ۱۳۶۶: ۴۳۷) و (علامه طباطبایی، ج ۱۲، بی تا: ۹۰)، (اشکوری، ج ۴، ۱۳۷۳: ۸۴۰)، (مجلسی، ج ۲۵، بی تا: ۳۶۵) و (مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم، ج ۲، ۱۳۸۸: ۱۱۰۹). دیگران نیز تعبیراتی مشابه دارند مثل (میرجهانی طباطبایی، ۱۳۹۸: ۳۵۱)، (طیب، ج ۱، ۱۳۶۹: ۲۶۵)، (مهریزی، ج ۱۵، بی تا: ۲۶۹). صاحب المیزان درباره "قول ثابت" که در ادامه آیه شجره طیبه آمده است؛ بر پیروی و حب اهل بیت (ع) تاکید دارد. (طباطبایی: ۹۲) صاحب تفسیر نمونه ویژگی هایی را برای این درخت بر شمرده است: پویا، در حال رشد و بدون توقف، در تمام ساختها پاک، بر اساس سنن و قواعد الهی و دائما مولد و مثمر. (همان، ج ۱۰: ۳۳۴) در ادامه می گوید: مردان بزرگ و با ایمان حیاتشان، ماماتشان، مزارشان، کلماتشان، شاگردانشان، کتابهایشان و تاریخشان الهام بخش و تربیت کننده است. لذا منافاتی ندارد که شجره طیبه شامل

اولیاء، حکما و عالمان اهل عمل باشند. (ج ۱۰: ۳۳۴). مفاهیم دیگری در قرآن کریم وجود دارند که تمثیل شجره طیبه را تقویت می کنند و قرب الی الله را به عنوان یک رشته و اتصال مطرح می نمایند مانند تمثیل جبل الله (آل عمران: ۱۰۳) و (آل عمران: ۱۱۲)؛ عروه الوثقی (بقره: ۲۵۶) و (لقمان: ۲۲).

شجره خبیثه که در مقابل شجره طیبه در قرآن کریم ذکر شده است به ولایت طاغوت و به طور خاص بنی امیه و افکار و رفتار آن ها اشاره دارد. (هاشمی، ۱۳۸۷: ۳۹۷) در مقابل تمثیل شجره که دارای ریشه و تنه مشخص است، در قرآن از تمثیل شجره خبیثه استفاده شده است که ریشه خاصی ندارد. (ابراهیم: ۲۶) همچنین این شجره به عنوان شجره ملعونه نام برده شده است که با هدف آزمایش مردم ایجاد شده است. (اسراء: ۶۰) بر اساس دیدگاه دلوز (فیلسوف پست مدرن و پساساختارگرا)، رشد در ساختارهای غیر شجره ای به صورت افقی و پیچیده است و هیچ ریشه مشخصی ندارد و وحدت گرایی در آن بی معنا است. (سجادی، ۱۳۸۸: ۴۸)

پیشینه پژوهش

زاهدی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله ای با عنوان مطالعه تاثیر تربیت ولایی در تحقق جامعه مهدوی با روش توصیفی و استنباطی، تربیت ولایی را معادل تربیت مهدوی دانسته است. ایشان عامل اصلی تربیت ولایی را مادران دانسته اند.

فرهادی (۱۴۰۰) در کتابی با عنوان "تربیت ولایی" با روش توصیفی و استنباطی؛ تربیت ولایی را مجموعه ای از مبانی، اصول و روش هایی می داند که توجه به منابع اصیل دینی و با تاکید بر ولایت مطلق الهی و ولایت ائمه اطهار به طور هماهنگ و منسجم برای نیل به سعادت دنیوی و اخروی گردآوری شده است.

حسینی (۱۳۹۹) در مقاله ای با عنوان حقیقت ولایت و جایگاه آن در تربیت انسان با روش توصیفی و استنباطی، ولایت را از لوازم اصلی تربیت انسان می داند. وی پس از ولایت معصومین و ولایت فقیه، ولایت مومن عادل را نیز لازم می داند.

علم الهدی (۱۳۹۸) در کتاب نظریه رشد انسان، که با روش حکمی- فلسفی بحث شده است؛ استدلال می کند که تعلق به هستی های بالاتر و آزادی از هستی های فروتر گرایشی در انسان

ایجاد می کند که ایمان نام دارد. مقتضای ایمان باز تعریف موقعیت و پیوندهای تازه ای است که میان عناصر برقرار شده است. ایمان پیدایش عمیق ترین عاطفه به چیزی یا کسی است که آن را به عنوان معبود یا اله یا ولی اعتبار یا اتخاذ کرده است. اتخاذ ولی و ایجاد پیوندهای اجتماعی از ایمان شکل می گیرد.

رهنمایی (۱۳۹۶) در مقاله ای با عنوان ظرفیت های تربیت ولایی جهادی؛ زمینه ساز برپایی تمدن اسلامی با روش توصیفی و استنباطی، تربیت ولایی-جهادی را این گونه تعریف می کند: "آن سنخ از تربیت که بر محور ولایت ولی امر به مفهوم خاص کلمه مشتمل بر پذیرش ولایت الله، ولایت معصومان و ولایت فقیه استوار گردد و متری را در راستای تحقق منویات و مقاصد الهی صاحبان ولایت به مجاهدتهای پیگرانه مبتنی بر ولای محبت و ولای تبعیت فراخواند."

میرزاحمدی و رسولی (۱۳۸۹) در مقاله با عنوان "تربیت ولایی؛ اصلی ترین مبنای تربیت دینی" با استفاده از روش استنباطی به اهمیت ارتباطات در تربیت ولایی اشاره دارند. انسان به عنوان یکی از مراتب وجود در جهان و با همه موجودات در ارتباط است. برخی از این ارتباطات یک جانبه هستند مانند ولایت خداوند بر او و برخی از آن ها یک جانبه اند مانند ولایت انسان بر خود (تصرفات انسان در نفس خود مانند اراده، تفکر، عزم و...)، ولایت انسان بر طبیعت (تصرفات انسان در طبیعت)، ولایت خدا بر طبیعت و انسان (ولایت تکوینی)، دوم ولایت دو جانبه شامل ولایت تدبیر و سرپرستی و ولایت محبت و نصرت.

میرباقری (۱۳۸۹) در تحقیقی با عنوان "تعلیم و تربیت الهی و ولایی؛ با روش اجتهادی؛ معتقد است جنگی بین حق و باطل وجود دارد که متناسب با قرب و فطرت است. در این جدال، ولایت طاغوت تلاش می کند با تحریکات خود داشته های انسان را به خدمت بگیرد حال آن که فطرت انسان هیچ تناسبی با آن ندارد.

در تحقیقات صورت گرفته درباره ولایت و تربیت، پرداختن ناقص به نظریه و کم توجهی به عمل و کاربردها کمابیش به چشم می خورد. در تحقیق حاضر تلاش می شود نگاهی جامع به همراه کاربردها و نتایج عملی مساله ولایت و تربیت ذکر گردد.

روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر با رویکرد کیفی انجام می‌شود. از آن جا که استنباط چارچوبهای رویکرد تربیت ولایی نیازمند تحلیل و بررسی متون اسلامی است؛ روش اسنادی به عنوان روش مناسب انتخاب شده است. میدان این پژوهش، مباحث مربوط به ولایت و مشتقات لفظی و معادل‌های معنایی آن در کتابهای لغوی، متون اسلامی است.

سؤالات پژوهش

- ۱- سوال تحقیق این است که مهمترین مبانی و مولفه‌های تربیت ولایی چیست؟
- ۲- تربیت ولایی دارای چه اهداف، تعریف تفصیلی، اصول، روش‌ها و ثمراتی است؟

یافته‌های پژوهش

مبانی تربیت ولایی

طبق تعریف، مبانی تربیتی، شامل گزاره‌هایی اخباری هستند که پایه و اساس گزاره‌های تربیتی دیگر محسوب می‌شوند. (باقری، ۱۳۹۵: ۷۰-۷۲) منظور از مبانی نیز مبانی فلسفی، مبانی دینی و مبانی علمی است. قبل از ورود به بحث تربیت ولایی لازم است اشاره‌ای به وجودشناسی ولایت شود. جوادی آملی از یک برهان وجدانی و بدیهی برای اثبات حقیقت داشتن ولایت در عالم هستی استفاده کرده‌اند و آن این است که هر انسانی به وضوح می‌بیند که می‌تواند بر خود تسلط داشته باشد. (جوادی آملی، ۱۳۹۲: ۴۱) زیرا تصرفاتی که انسان هر روز در بدن خود انجام می‌دهد، همگی بر اثر ولایت است. (جوادی آملی، ۱۳۹۲: ۵۰) این برهان نشان دهنده این است که ولایت سوای مصادیقش، به لحاظ وجودی یک امر حقیقی و واقعی است.

مبانی فلسفی

مبانی فلسفی در این تحقیق شامل هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی و زیبایی‌شناسی است. چنانچه از تمثیل شجره طیبه نیز مشخص شد اتصالات سلسله مراتبی و

بازگشت همه ارکان تربیتی به شاخه های اصلی و اتصال شاخه های اصلی به یک حقیقت واحد؛ شالوده دیدگاه فلسفی تربیت ولایی را شکل می دهد.

مبنای هستی شناختی: در جهان هستی مراتب بالاتر وجود واسطه فیض و دریافت ربوبیت از خداوند متعال هستند. (رحمانی، ۱۳۹۶: ۹۰) مبنای انسان شناختی: انسان خلیفه خداوند بوده و به او کرامتی عطا شده است که به صورت عمومی بتواند بر مخلوقات دیگر برتری داشته باشد (اسراء: ۷۰) مبنای معرفت شناختی: انسان در مسیر ربوبیت الهی هرچه به پیش می رود بیشتر بر طبیعت، تسلط پیدا می کند. (مطهری، ۱۳۶۹: ۷۶) شناخت در این مرحله مربوط به تسلط و سیطره است. اما شناخت انسان از خداوند بر اساس قاعده سنخیت به دست می آید. قاعده سنخیت می گوید: "السنخیه عله الانضمام و الاجتماع" (مطهری، ۱۳۸۱: ۱۳۵۱) مبنای ارزش شناختی: عیار سنجش خوب و بد، اتصاف به ولایت الله و یا ولایت طاغوت است و این اتصاف وابسته به نوع عمل و نوع نیت و اراده انسان دارد. زیبایی شناسی: باطن ولایت الله زیبایی است و ظاهر آن به دلیل حکمت تربیتی خداوند در سنت ابتلاء، آغشته به سختی ها است چنانچه آمده است: بهشت با سختی ها پوشانده شده است. (ری شهری، ۱۳۹۰: ۲۰۷) و لذا اولیاء خدا در ابتلائات الهی زیبایی می بینند: "ما رایت الا جمیلا" (عاملی، ج ۱۵، ۱۳۸۵: ۶۱).

مبانی دینی

اجزاء اصلی دین، شامل معارف، عقاید، احکام و اخلاق اسلامی است که مجموعه هست و نیستها و بایدها و نبایدهای انسان را تشکیل می دهد. (خسروپناه، ۱۳۸۶: ۶۰) مهمترین مبانی معارفی دین، اعتماد به ولایت الله به عنوان پشتیبان مومنین است. در بخش عقاید یا اصول دین در بخش توحید نظری، ولایت مرکز دایره اسماء و صفات الهی است و در این نقطه است که اسماء و صفات او شامل لطف ها و قهرها به هم می رسند. (امامی کاشانی، ۱۳۸۶، ج ۱: ۱۴۶) لازمه ولایت الهی ربوبیت او است و اثر پذیرش ولایت او پذیرش ربوبیت او است. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۱۸: ۳۱) در این نگاه، توحید افعالی یعنی رابطه عبد و مولا با خداوند متعال، نبوت و امامت یعنی رابطه پیرو-رهبر با اولیاء الهی و اعتماد به آن ها، عدل به عنوان مهمترین شاخصه حسن ولایت خداوند نسبت به زیردستان و مخلوقات، و معاد به عنوان تجلی حسن ولایت خداوند در عدل او است. در

بخش احکام، تمامی احکام عبادی به نیت قرب الی الله انجام می شوند. در بخش اخلاق، الگوی اخلاق ولایی اسوه مدار بر خلاف الگوی اخلاقی توصیه مدار، انسان را با فرد الگو و اسوه در یک میثاق عملی قرار می دهد. (مشکات، ۱۳۸۵: ۱۰۵)

مبانی علمی

تربیت جسم یکی از ابعاد مهم تربیت است و نمی تواند در دایره تربیت اسلامی نادیده گرفته شود. قرآن کریم تصریح دارد که انسان ابتدا و انتهایش ضعف است؛ ﴿روم: ۵۴﴾ از این رو بدیهی است که انسان در این ضعف بدنی خود در دو مقطع کودکی و سالخوردگی، نیازمند سرپرستی و مراقبت است. محققین زیست شناسی انسانی مانند دابزانسکی (۱۹۶۲) در کتاب انسان ها در حال تکامل معتقد است: در ماندگی انسان ها در بدو تولد و وابستگی کامل به والدین و سایر مراقبان، حامی یادگیری و اجتماعی سازی است که انتقال فرهنگ کاملاً به آن بستگی دارد؛ (ترواسان، ۲۰۱۶: ۱-۲)؛ لاوجوی (۱۹۸۱) معتقد است نوزاد انسان واقعاً موجودات وابسته ای است که در حالتی توسعه نیافته و درمانده به دنیای خارج رحمی می رسد و حتی کندتر و در مدت زمان طولانی تر از هر جاندار دیگری بالغ می شود. (همان) بنا بر این تربیت ولایی بر این مبنا تربیتی است که بر پایه نیاز انسان به سرپرستی و مراقبت می باشد. بر اساس تحقیقات فروید، انسان در اثر اتکاطلی، هنگامی که از ولایت پدر خارج می شود به دنبال ولایتی می افتد که احساس پشت گرمی کند و آن خلا را برطرف نماید از این جهت است به سمت خدا می رود. (فعالی، ۱۳۸۶: ۱۲۷) نادرنگز، نوزاد انسان بدون مراقبت حیات نخواهد داشت و در مراحل رشد نیز حتی فردیت او در روابط مراقبت آمیز با دیگران معنا پیدا می کند. (نصر اصفهانی، ۱۳۹۹: ۱۴۲) مبناي شکل گیری جامعه انسانی بر اساس دیدگاه فیلسوفان اسلامی، مدنی بالطبع بودن و نیاز به انسان های دیگر است.

مولفه های تربیت ولایی

نقش کلیدی ارتباطات و اتصالات (ولاء ها): ولاء ها یا قرابتهای انسانی، رشته ها و اتصالات قلبی انسان به اشیاء و افراد هستند. در تربیت ولایی مدیریتی و تنظیم این ولاء ها اهمیت زیادی دارد. خداوند متعال در قرآن کریم به اتصالات و ارتباطاتی که به برقراری ارتباط با آن ها فرمان داده است تاکید دارد. (رعد: ۲۱) اساساً ولایت نوعی ارتباط و اتصال است. (موسسه قدر

ولایت، ۱۳۸۸: ۷۹) این رابطه ولایی می تواند رابطه عبد و مولی باشد که فقط درباره خداوند صدق دارد و نماز از مصادیق رابطه عبد با مولی و قرائت قرآن از مصادیق رابطه مولا با عبد است. (شبر، ۱۳۷۴: ۹۸) یا رابطه ماموم با امام باشد که در رابطه انسان با معصومین (ع) و افراد ماذون از آن ها معنا پیدا می کند. (حکیم، بی تا، ج ۸: ۱۱۴)

ولاء اثباتی شبکه منظم و سازماندهی شده امامت: خداوند در قرآن کریم به ولیّ مومنان اشاره می شود و مسیر بعد از پیامبر را به مردم رهنما می شود. (مانده: ۵۵) قبل از آن نیز مستقیماً پیامبر را خطاب قرار داده و او را مسئول خروج مردم از ظلمات به نور می دانند. (ابراهیم: ۱) بر اساس روایت "هَلْكَ مَنْ لَيْسَ لَهُ حَكِيمٌ يَرْشُدُهُ وَ سَفِيهٌ يَعْضُدُهُ" انسان بدون داشتن یک حکیم مرشد و یک یار طریق که یگرو و یگرننگ باشد؛ هلاک می شود. (ری شهری، ج ۱، ۱۳۸۲: ۱۲۴)

تناسب مراتب مساجد با سطوح امامت و مسئولیت تربیتی امام نیز نشانگر این شبکه منظم اجتماعی است. وجود ائمه جامعه در سه سطح عالی، میانی و خرد و همچنین مساجد جامعه در سه سطح عالی، میانی و خرد از طرفی و اهمیت مسجد در تعلیم و تربیت و اهمیت امام به عنوان مربی جامعه نشان می دهد که دستگاه تعلیم و تربیت عمومی جامعه بر اساس شبکه منظم امامت با محوریت مساجد است. مسجد الحرام و مسجد کوفه؛ استقرار امام معصوم (ع)؛ مساجد جامع محل استقرار ائمه جمعه؛ مساجد محله محل استقرار امام جماعت. (مجلسی، ۱۳۸۹: ۷۸۵) فارابی مراتبی منظم برای مربیان جامعه بر شمرده است که عبارتند از: رئیس اول که مربی اول است (اولیاء و معصومین)؛ رئیس دوم که مربی دوم است (جانشین آنها)؛ سوم: افاضل؛ چهارم: علما و خطباء؛ پنجم: سرپرست خانواده. (داودی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۷)

ولاء اثباتی شبکه در هم تنیده اخوت: یکی از معانی ولایت، نصرت است که در قرآن کریم بارها مشتقات دو کلمه ولایت و نصرت در کنار یکدیگر ذکر شده اند. (حسینی طهرانی، ۱۴۲۶: ۱۰) مومنین با محوریت ایمان با یکدیگر اخوت پیا می کنند (حجرات: ۱۰)؛ و این شبکه اخوت، برای آن ها ایجاد مسئولیتهای متقابل می کند. علاوه بر شبکه منظم امامت که ذکر شد، یک شبکه در هم تنیده نیز بر اساس اخوت به وجود می آید که سلسله مراتبی ندارد. امامت به عنوان عضو موثر در این شبکه اخوت، یک نوع پیشوایی و رهبری است و هرگز مشابه سلطنت

نیست (رهبر انقلاب، ۱۳۹۱، ۷۹)؛ بلکه پیامبران الهی از مسیر برادری با مردم تعامل می کردند: **أَخَاهُمْ هُوَذَا** (اعراف: ۶۵)، **أَخَاهُمْ صَالِحًا** (هود: ۶۱). آیه (توبه: ۷۱) یک رابطه ولایی بین مومنین و مومنات تعریف کرده است که آن ها بر آن اساس وظیفه دارند نسبت به معروف ها و منکرها یکدیگر را ترغیب نموده و بازدارند؛ اجرای نماز و زکات را در جامعه برپا کنند و از خدا و سولش اطاعت نمایند. همچنین روایاتی مثل "کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیتة". (پاینده، ۱۳۸۲: ۶۱۱) نشانگر مسئولیت عمومی در تعلیم و تربیت است که شبکه غیرمنظم در هم تنیده ای را تداعی می کند. مدل دلوز که قبلاً ذکر شد؛ هرچند نمی تواند نشان دهنده ولایت طولی (امامت) باشد ولی به تبیین ولایت عرضی (اخوت) می تواند کمک کند با این تفاوت که این شبکه درهم پیچیده اخوت در نهایت وحدتی در عین کثرت دارد که دلوز به دلیل پساساختارگرا بودن، قائل به وحدت نیست.

ولاء منفی نظامات طاغوت و جهاد برای آزادسازی انسان ها: بر اساس آیه (آل عمران: ۶۴) خداوند گروندگان به همه ادیان را به دو امر فطری و مشترک بین انسان ها فرا می خواند اول: عبودیت الله و دوم: نفی نظامات ارباب رعیتی. خداوند در آیه دیگری نقش اولیاء را آزادسازی مردم از غل و زنجیرهای مستکبرین معرفی می کند. (اعراف: ۱۵۷). نکته تکمیلی این که نظامات طاغوتی فقط در جهان خارج رخ نمی دهد بلکه از درون خود انسان شروع می شود. (حائری شیرازی، ۱۳۶۰: ۲۶) قبول ولایت طبیعت به جای قبول ولایت الله که در نتیجه آن انسان بر طبیعت مستولی می شود؛ نظام طاغوت در درون انسان است. از این جهت ولایت عقل بر قوا و ایجاد وحدت بر پای آن، مصداق شجره طیبه در وجود انسان است. چنانچه امام صادق علیه السلام ولایت عقل را عامل پیروزی انسان بر هوس ها می داند. (حیدر و همکاران، ۱۳۹۰، ج ۲: ۸۸)

تعریف تربیت ولایی

با توجه به مبانی و مولفه های احصا شده می توان چنین تعریفی از تربیت ولایی ارائه داد: "حضور تمام ساحتی انسان در شبکه ولایی اخوت ایمانی متصل به امامت، که همزمان ملازم با مسئولیت متقابل در جامعه و تنظیم ولاء ها در نفی ولایت طاغوت درونی و بیرونی بوده و مسبب آزادسازی انسان از وابستگی ها و بندهای مادی باشد".

اهداف تربیت ولایی

اهداف تربیتی گزاره‌هایی هستند که وضعیت‌های نهایی انسان محسوب می‌شوند. (باقری، ۱۳۹۵: ۷۳) به نظر فیلسوفان تحلیلی تعلیم و تربیت؛ اهداف تربیت همان عبارت اخرای تعاریف تربیت هستند. (توسلی، ۱۳۹۹: ۵۹) بنابر این با بسط نکات موجود در تعریف می‌توان اهداف تربیت را این‌گونه تشریح نمود:

هدف غایی: همان‌طور که قرب و اتصال معنای اصلی ولایت را تشکیل می‌دهد؛ تربیت ولایی به اعتبار اتصال و قرب به ولای خداوند از طریق اولیای او هدف غایی تربیت به شمار می‌آید.

اهداف واسطی: اعتقاد و التزام انسان به ولایت الله و تنظیم رابطه از نوع عبد و مولا، اعتقاد و التزام به ولایت اولیاء و تنظیم رابطه با آن‌ها از نوع رابطه پیرو و رهبر، کمالجو و اسوه، برقراری ولاء مثبت با جماعت‌های ایمانی شامل شبکه درهم پیچیده اخوت ایمانی و شبکه منظم امامت، تنظیم روابط انسانی خود، در راستای قرب الی الله، تلاش برای تقویت جبهه حق (ولایت الله)، و تضعیف ولایت طاغوت: شامل تربیت اقتصادی: تقویت نظام اخوت در تعاون و مشارکت؛ تقویت استقلال اقتصادی جهان اسلام از طریق مدیریت الگوی مصرف؛ تربیت سیاسی: تقویت نظام امامت - مبارزه با نظامات ارباب-رعیتی؛ تربیت اجتماعی: تقویت نظام اخوت و امامت جامعه؛ تربیت رسانه‌ای: تقویت تولیدات و شبکه‌های اجتماعی جبهه حق؛ تربیت حقوقی: ادای حقوق اولیاء در مودت فی القربی، حقوق رهبران الهی در النصیحه لائمه المسلمین و پیروی آگاهانه، حقوق برادران دینی به عنوان نظیر دینی.

اصول تربیت ولایی

اصول تربیتی مجموعه قواعدی هستند که با نظر به قانونمندی‌های مدنظر اعتبار می‌شوند و راهنمای عمل قرار می‌گیرند. (باقری، ۱۳۹۵: ۸۷)

تلاش برای اتصال به مراتب ولایی: در ارتباطات طولی، برای اهداف تربیتی، سه نوع رهبری پیش‌بینی شده است که عبارتند از انبیاء، اوصیاء و جانشینان آن‌ها به‌طور عام و خاص. (عمید زنجانی، ۱۳۹۱: ۷۰) بر اساس دعای "اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَفْسَكَ..." بدون شناخت توحید

نمی توان به معرفت نبوت رسید و بدون معرفت نبوت نمی توان به معرفت امامت رسید. (اسماعیل تبار، ۱۳۸۸، ۸۷) و (مطهری، ج ۸، ۱۳۷۸ : ۳۱۱)

لزوم اتخاذ مربی شایسته و هم مسلکان طریق: رابطه پیرو و رهبر بین مومن و اولیاء الهی اقتضا دارد از اسوه ها و الگوها پیروی شود. اولیاء الهی از طریق اخلاق حمیده خود را به خدای متعال شبیه می کنند. (امام خمینی، ۱۳۸۶: ۲۱) آیه " لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ" (احزاب : ۲۱). و آیه " إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ" (آل عمران : ۶۸) نشان می دهد اولیاء اسوه انسان ها بوده و تبعیت از آن ها سبب تشبه به آن ها است. ولایت در دو معنای اصلی سرپرستی و دوستی اقتضای دو نوع رابطه طولی و عرضی دارد. با دقت در تمثیل شجره طیبه این دو نوع اتصال در نوع پیوند شاخ و برگهای درخت به همدیگر دیده می شود. از نظر آیت الله شاه آبادی، انسان مومن در اتصال طولی امامت و اتصال عرضی اخوت، مختصات هویتی خود را پیدا می کند. (شاه آبادی، ۱۳۸۶ : ۴۷). در آیه ۱۱۲ آل عمران، حبل الله معادل اتصال به خدای متعال و اولیاء او و حبل الناس معادل اتصالات به مسلمین و مومنین است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۹ : ۶۴۹)

لزوم ادای حقوق مریبان، متریبان و هم مسلکان: بر اساس قرآن کریم، مودت ائمه معصومین (ع) پرداخت اجر رسالت است. (شوری : ۲۳) درباره ارتباط عرضی نیز که درباره ارتباط با هم مسلک و همکار است؛ قواعد اخوت جاری می شود که بر اساس روایات، بین ۸ تا ۳۰ حق و تکلیف متقابل بین برادران دینی وجود دارد. (شاه آبادی، ۱۳۸۶ : ۹۹) درباره هم مسلکان بر اهمیت مساوات تاکید می شود: "حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ ... إِنَّ الْمُؤْمِنَ وَلِيُّ اللَّهِ ...". (کلینی، ج ۲، ۱۳۶۵: ۱۷۰) به این معنا که مومنین از این جهت که از اولیاء الله هستند حقوقی بر گردن همدیگر دارند که اقتضای قانون اخلاقی مساوات است. امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه از خداوند می خواهد به او حُسن ولایت عطا کند. "و سَمَنِي حَسَنَ الْوَلَايَةِ" (صحیفه سجادیه، ۱۳۹۲ : ۱۴۸). در روایتی از رسول خدا نقل شده است که "امامت در کسی تحقق نمی یابد مگر این که سه خصلت داشته باشد: ورع، حلم و حُسن ولایت نسبت به کسانی که مسئولیت آن ها را عهده دار است؛ طوری که مانند یک پدر مهربان با آن ها برخورد کند". (کلینی، ج ۲، ۱۳۸۷ : ۲۹۶)

حکمت جویی: خداوند خود حکیم است؛ به اولیاء خود حکمت می دهد و از آن ها خواسته است که به مردم حکمت بیاموزند: "و یزکیهم و یعلمهم الكتاب و الحکمه" (جمعه: ۲) بر اساس روایات، حکمت گمشده مومن است که دائم به دنبال آن می گردد. (ری شهری، ۱۳۸۸، ج ۱: ۳۶۶) حکمت دانشی جامع است حاوی و حیانت، عقلانیت و تجربه درونی. چنانچه در تعریف لغوی آن امتزاج علم و عمل و شناخت دین مشاهده می شود. (مویدی و شریفی، ۱۳۹۴: ۹۵) صاحب نظران معتقدند منشا ولایت صمدیت است. (جوادی آملی، ۱۳۷۹: ۵۷) صمدیت یعنی توپر بودن و مملو بودن از معرفت و از علم الهی، لذا اولیاء با عنوان اولوا الالباب یاد می شوند. (خسروپناه، ۱۳۸۵: ۲۱۰) بنابر این در ولایت نوعی جامعیت وجود دارد که نه فقط اهل علوم عقلی است؛ نه فقط نقلی و نه فقط تجربی. بلکه حقیقت را به منزله پیکره واحد می بیند.

صبر و مقاومت در برابر مشکلات: بر اساس آیه (بقره: ۱۲۴) درجات بالای ولایت با نگاه مثبت به ابتلائات و آزمایشات و به سلامت بیرون آمدن از سختی ها به دست می آید. بر اساس روایات، صبر راس ایمان است. (آمدی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۶۱۵) همچنین صبر، ابزار ریاست و رهبری است. "أَلَهُ الرِّئَاسَةُ سَعَةُ الصِّدْرِ" (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴، ج ۱۸: ۴۰۷)

تکلیف گرایی: رابطه مولا و عبد بین انسان و خداوند متعال اقتضا دارد همواره به دنبال رضای او و خواسته او باشد؛ به او اعتماد داشته باشد و خواسته های او را بر خود ترجیح بدهد. شجره طیبه در قرآن اقتضای یک تربیت همه جانبه و تمام ساحتی را دارد. (مکارم شیرازی، ج ۱۰، بیتا: ۳۳۱) آیه بعد از شجره طیبه در قرآن کریم به روشنی پویایی آن را نشان می دهد. (ابراهیم: ۲۵) بنابر این به نظر می رسد تربیت ولایی یک تربیت آماده باش و ورزیدگی است که هر گاه در هر زمینه ای از حیات فردی یا اجتماعی انسان نیاز به کنش یا واکنشی بود آمادگی های لازم وجود داشته باشد.

روشهای تربیت ولایی

طبق تعریف اصول و روش های تربیتی از آنجا که دستورالعمل محسوب می شوند هر دو از یک سنخ هستند با این تفاوت که روش ها جزئی هستند ولی اصول، کلی محسوب می شوند. (باقری، ۱۳۸۵: ۸۸)

اتصال به جماعت های کوچک و بزرگ ایمانی: تاسیس، فعالیت داوطلبانه و حضور

در اجتماعات ایمانی با محوریت قرآن و عترت(ع)

اتصال به شبکه عمومی یاددهنده و یادگیرنده: تقویت شبکه ای که در آن همه انسان

ها نسبت به یکدیگر احساس مسئولیت تربیتی داشته باشند؛ این شجره مصداق ولایت عمومی مومنین و مونات بر یکدیگر و امر به معروف و نهی از منکر خواهد بود.

تنظیم نحوه و عمق ولاء ها و روابط بر اساس ایمان: تولی و تبری دو فریضه از فروع

دین هستند که جهت گیری ولایتی انسان مسلمان را تشکیل می دهند. به این معنا که باید به کودک مسلمان آموخت دوستان خدا را دوست بدارد و دشمنان او را دشمن بدارد. (منتظری، ۱۳۸۳: ۴۲۵)

تقویت مهارت های زبانی و ارتباطی: فصاحت و بلاغت در بیان و نوشتار، متانت در رفتار، استدلال و منطق قوی در اندیشه که سبب تاثیر گذاری است. چنانچه موسی(ع) فصاحت بیان هارون را برای پیشبرد رهبری خود نیاز داشت. (قصص: ۳۴)

آثار و پیامدها

وحدت در عین تنوع و تکثر: تمثیل شجره با "وحدت در عین کثرت" یا "وحدت سعی"

در شخصیت انسان و جامعه تناسب دارد که به گفته محققین از مبانی وجودشناختی حکمت متعالیه است. (دارابی، ۱۳۹۸: ۲۴)

رفع خوف و حزن: بر اساس آیه "أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ" (یونس:

۶۲) هرگونه ترس و حزن از اولیاء الهی به دور است. از دیدگاه روان شناسان، افسردگی و استرس از بیماری های رایج دنیای مدرن است که معمولاً نتیجه پوچ گرایی در این نوع سبک زندگی است. (مظاهری سیف، ۱۳۸۷: ۱۵)

رهایی از عادت ها، اعتیادها و تعلقات نابجا: یکی از معانی مولی، معتق یا آزادی بخش

است. (حسینی طهرانی، ۱۴۲۶: ۱۰) بنابر این آزادسازی انسان از آثار تربیت ولایتی است. در مقابل، ایجاد عادات و تعلقات به جا به دلیل معنای محوری ولایت که همان قرب و اتصال است؛ نیز معنا پیدا می کند.

صلح و دوستی به جای کینه و نفرت: اگر دوستی مسلمانان بعد از هجرت پیامبر را از مصادیق عینی تاریخی تربیت ولایی بدانیم؛ صلح و دوستی از پیامدهای اصلی تربیت ولایی خواهد بود. خداوند در قرآن کریم هجرت پیامبر از مکه به مدینه را عامل مودت و دوستی و رفع کدورت‌های مردم مدینه معرفی می‌کند. (آل عمران: ۱۰۳)

تسلط بر خود و طبیعت و تاثیر مثبت بر دیگران: از نظر شهید مطهری بر اساس روایاتی که به آن‌ها استناد می‌کند؛ مرحله اول ربوبیت، ولایت انسان بر نفس اماره خویش است. دوم، ولایت بر قوه مخیله و خیالات پراکنده؛ سوم بی‌نیازی روح از بدن است. چهارم تسلط روح بر بدن؛ پنجم تسلط روح بر طبیعت. (مطهری، ۱۳۷۸: ۱۰۵-۱۱۵) تصرف مثبت در ذهن و فکر دیگران با استدلال و با صفای قلب هم درجه ای از ولایت و سیطره بر انسان‌ها است که می‌تواند از هنرهای مریبی‌گری تلقی شود و نیازی به درجات بالایی از عصمت و امامت ندارد.

هم افزایی و جذب قدرتهای برتر الهی: بر اساس قواعد مادی، تعاون و همکاری انسان‌ها به همدیگر، سبب سینرژی و هم افزایی می‌شود. (سرمد سعیدی و گیوریان، ۱۳۷۹: ۲۰) بر اساس قواعد معنوی نیز، قرآن کریم پیچارگی و گرفتاری جامعه ایمانی واقعی را با وعده نصرت و هدایت خود مرتفع می‌کند و ملائکه الهی را به کمک آن‌ها می‌فرستد. (آل عمران: ۱۲۳)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تربیت ولایی می‌تواند مدل منظم تربیت عمومی کلاسیک (مدل شجره ای) را در قالب شبکه‌های مریبان و متریان و مدل‌های در هم پیچیده دلوزی را از طریق مسئولیت عمومی همه افراد نسبت به همدیگر تامین نماید. این که در تربیت ولایی تمامی افراد جامعه در شبکه منظم و پیچیده تربیتی امامت و اخوت قرار می‌گیرند می‌تواند تضمین خوبی برای تربیت دائمی، پایدار، مسئولانه و دلسوزانه را فراهم کند. ظرفیت بالای نظام سازی مفهوم ولایت برای نظریه پردازی تربیتی اقتضا می‌کند اسناد بالادستی و برنامه ریزی‌های کلان بر این اساس بازنگری شده و از ظرفیت عظیم امامت و اخوت به عنوان دو بعد طولی و عرضی ولایت اجتماعی و نیز ایمان به عنوان بعد عمقی آن استفاده بیشتری شود.

قدردانی

از زحمات حجت الاسلام و المسلمین سعید دسمی که با ایده ها و راهنمایی های اجتهادی خود، این تحقیق را جهت دادند؛ کمال قدردانی را دارم. از آنجا که این مقاله بخشی از تلخیص رساله دکتری اینجانب است؛ از حجت الاسلام و المسلمین دکتر عبدالحسین خسروپناه و سرکار خانم دکتر طیبه ماهروزاده که از مشاوره آن ها در رساله دکتری بهره بردم نیز کمال تشکر را دارم.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه**
- صحیفه سجاده. ۱۳۹۲. ممدوحی حسن، قم - ایران: بوستان کتاب قم
- ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبه الله. ۱۴۰۴. شرح نهج البلاغه. ۲۰ ج. قم - ایران: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی
- ابن بابویه، محمد بن علی. ۱۳۸۹. ثواب الاعمال و عقاب الاعمال (ترجمه کاظمی). ۱ ج. قم: میم.
- اشکوری لاهیجی محمد، ۱۳۷۳، تفسیر لاهیجی، تهران: نشر داد
- اعرافی علیرضا، فقه تربیتی. ۱۳۹۹. قم: موسسه اشراق و عرفان
- اعرافی علیرضا. فقه تربیتی، قم: اشراق و عرفان
- اعوانی غلامرضا. ۱۳۹۷. مولانا و دین، تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
- امامی کاشانی، محمد. ۱۳۸۶. خط امان در ولایت صاحب الزمان (عج). قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- آلوسی شمس‌الدین. ۱۴۱۵-۱۴۱۶. روح المعانی فی تفسیر القرآن. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- آمدی، عبدالواحد بن محمد. ۱۳۷۸. غرر الحکم، رسولی محلاتی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- باقری خسرو. ۱۳۹۵. نگاهی دوباره به تربیت اسلامی - جلد اول، تهران: انتشارات مدرسه
- بروجردی سیدحسین. ۱۴۱۶. تفسیر الصراط، قم: انصاریان
- پاینده ابوالقاسم. ۱۳۸۲. نهج الفصاحه، تهران - ایران: دنیای دانش
- توسلی، طیبه. ۱۳۹۹. روش تحلیل مفهومی در تعیین هدفهای تربیتی از دیدگاه ریچارد پیترز: بیان و نقد پژوهش
- نامه مبانی تعلیم و تربیت (۱)۱۰، ۷۵-۹۵
- جوادی آملی. ۱۳۹۲. شمیم ولایت، قم: بنیاد اسراء
- جوادی آملی، عبدالله، و مصطفی پور، محمد رضا. ۱۳۷۹. ولایت در قرآن. ۱ ج. قم: ایران: اسراء.
- حائری شیرازی، محمدصادق. ۱۳۶۰. اخلاق اسلامی. ۱ ج. تهران: ایران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- حسکانی عبیدالله. ۱۴۱۱. شواهد التنزیل حسکانی، تهران: وزارت الثقافه
- حسینی واعظ محمد. ۱۳۸۱. دقائق التاویل و حقائق التنزیل، تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب
- حسینی سیدمهدی. ۱۳۹۹. حقیقت ولایت و جایگاه آن در تربیت انسان، معرفت، سال ۲۹، مهر، ش ۷
- حسینی طهرانی، محمدحسین. ۱۴۲۶. امام شناسی، موسسه ترجمه و نشر، مشهد مقدس - ایران: علامه طباطبایی.
- حسینی میلانی، علی. ۱۳۸۶. نگاهی به آیه ولایت. ۱ ج. قم - ایران: الحقائق

- حکيم، محمدباقر. ۱۳۹۱-۱۴۳۳. نقش اهل بيت عليهم السلام در بنيانگذاري جماعت صالحان. حاتمي طبري، کاظم. [بي جا] [بي جا]: مجمع جهاني اهل بيت (ع).
- حيدر، اسد، عاملي، جعفر مرتضي، سرانجام، محمدحسين. ۱۳۹۰. امام صادق(ع) و مذاهب اهل سنت. ۸ ج. قم ايران: دانشگاه ادیان و مذاهب.
- خسرواني عليرضا. ۱۳۹۰. تفسير خسروي، تهران: اسلاميه
- خسروپناه، عبدالحسين. ۱۳۸۵. شريعه شهود درباره استاد سيد جلال الدين آشتياني. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامي. سازمان انتشارات.
- خسروپناه، عبدالحسين. ۱۳۸۶. انتظارات بشر از دين. ۱ ج. تهران ايران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامي
- دارابي رضا. ۱۳۹۸. حرکت و علم در انسان، تهران: سازمان دارالقرآن
- داودي محمد، بهشتي محمد، بهشتي سعيد. ۱۳۹۹. فلسفه هاي تعليم و تربيت در تمدن اسلامي، تهران: سمت
- دهخدا، علي اکبر. ۱۳۸۳. امثال و حکم (دهخدا). ۴ ج. تهران - ايران: امير کبير
- رحماني، محمدهادي. ۱۳۹۶. مراتب هستي در حکمت صدرائي. ۱ ج. تهران ايران: ميراث فرهيختگان.
- رهنمايي سيد احمد. ۱۳۹۶. ظرفيتهاي تربيت ولايي جهادي؛ زمينه ساز برپايي تمدن اسلامي، معرفت سياسي، پاييز و زمستان، ش ۲ شماره ۲ (پيايي ۱۸)-۹۳-۱۱۰
- زاهدي مريم؛ کريمي نيا محمدمهدي؛ انصاري مقدم مجتبي، (۱۴۰۰)، مطالعه تاثير تربيت ولايي بر تحقق جامعه مهدي، نشريه پژوهش و مطالعات اسلامي: آبان، سال سوم - شماره ۲۸
- سبحاني تبريزي. ۱۳۸۵. مفاهيم قرآن، ج ۵، قم: موسسه امام صادق (ع)
- سجادي مرضيه، زارعان محمدجواد، زارعان منصوره، (۱۳۹۹)، اصول هم افزايي نهاد خانواده و نظام تربيت رسمي بر مبنای ولايت الهي، اسلام و پژوهشهاي تربيتي، سال ۱۲، پاييز و زمستان، ش ۲۰
- سجادي، سيد مهدي؛ ايمانزاده، علي؛ (۱۳۸۸)، بررسي و تبیین فضای ريزوماتيك و دلالت های آن در برنامه درسي، مطالعات برنامه درسي بهار ۱۳۸۸ - شماره ۱۲ رتبه علمي-پژوهشي (وزارت علوم) (23) /ISC-۴۸-۷۰
- سرمد سعیدی حسن، گيوربان سهيل. ۱۳۷۹. سينرژي و تعاون، تعاون و کشاورزي، ش ۱۱۰، سال ۶، ۱۹ - ۲۳
- شاهآبادي، محمدعلي. ۱۳۸۶. شذرات المعارف. ۱ ج. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامي.
- شبر، عبدالله، و جباران، محمدرضا. ۱۳۷۴. اخلاق. ۱ ج. قم ايران: هجرت.
- شعراوي محمدمتولي. ۱۹۹۱. تفسير شعراوي، بيروت: اخبار اليوم
- شفيعي سروسناني ابراهيم. ۱۳۸۵. تربيت پهلواني، تهران: هلال
- شهيد ثاني، زين الدين بن علي. ۱۴۱۳. رسائل، قم ايران: مکتبه بصيرتي.

- طباطبایی محمدحسین. ۱۳۷۲. ترجمه المیزان، قم: جامعه مدرسین
- طباطبایی، محمد حسین. ۱۳۷۸. تفسیر المیزان (ترجمه). موسوی، محمد باقر. ۲۰ ج. قم: ایران: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. دفتر انتشارات اسلامی
- طیب عبدالحسین. ۱۳۶۹. اطیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران: نشر اسلام
- عاملی، جعفر مرتضی. ۱۳۸۵-۱۴۲۶. الصحیح من سیره النبی الأعظم (ط - جدید). قم: دار الحدیث
- عطار نیشابوری فریدالدین. ۲۰۰۶. تذکره الاولیاء، تصحیح منال الیمنی، قاهره: الهیئه المصریه علامه حلّی حسن. ۱۳۸۲. کشف المراد، سبحانی جعفر، نصیر الدین طوسی، قم: مؤسسه الإمام الصادق علیه السلام
- علم الهدی جمیله. ۱۳۹۸. نظریه اسلامی رشد انسان، تهران: دانشگاه شهید بهشتی
- عمید زنجانی عباسعلی. ۱۳۹۱. انقلاب اسلامی ایران، علل و مسائل سیاسی، نهاد نمایندگی، قم: دفتر نشر معارف
- غرویان محسن، غلامی محمدرضا، و میرباقری محمدحسین. ۱۳۷۱. بحثی مبسوط در آموزش عقاید. قم: دار العلم
- فراهادی راضیه. ۱۴۰۰. تربیت ولایی (مبانی، اصول و روشها)، کنکاش، اصفهان
- فعالی، محمدتقی. ۱۳۸۶. کلام جدید. ۱ ج. قم - ایران: دانشگاه قرآن و حدیث. مرکز آموزش الکترونیکی کاشانی فتح الله (بیانا)، منهج الصادقین، تهران: اسلامیه
- کلینی. ۱۳۶۳. اصول کافی، سیدجواد مصطفوی، قم: حوزه علمیه اسلامی
- کلینی، محمد بن یعقوب. ۱۳۶۳-۱۳۶۵. الکافی. ۸ ج. غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، تهران: دار الکتب الإسلامیه
- کلینی، محمد بن یعقوب. ۱۳۸۷. ترجمه اصول کافی، حسن زاده، صادق، قم - ایران: قائم آل محمد (عج) مجلسی محمدباقر بیتا. بحار الانوار، بیروت: احیاء التراث العربی
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، و موسوی، حسن. ۱۳۸۹. زاد المعاد. ۱ ج. قم: ایران: جلوه کمال.
- محمدی ری شهری محمد. ۱۳۸۲. علم و حکمت، قم: دارالحدیث
- محمدی ری شهری محمد. ۱۳۹۱. دانشنامه قرآن و حدیث، آذیر حمیدرضا، شیخی حمیدرضا، قم: دار الحدیث
- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۹۰-۱۴۳۲. العلم و الحکمة فی الكتاب و السنة. ۱ برنجانکار، رضا، ج. قم - ایران: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث. سازمان چاپ و نشر.
- محمدی ری شهری، محمد، شیخی، حمیدرضا، طباطبایی، سید محمدکاظم، حسینی، حمید، و پژوهشکده علوم و معارف حدیث. ۱۳۸۸. منتخب میزان الحکمه با ترجمه فارسی. ۲ ج. قم: ایران: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث. سازمان چاپ و نشر
- محمدی ری شهری محمد، و موسوی رسول. ۱۳۹۰-۱۴۳۲. الجنه و النار فی الكتاب و السنة. قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث

- محمدى رى شهري، محمد، ۱۳۹۰-۱۴۳۲. الجنة و النار فى الكتاب و السنة. موسوى، رسول. ۱ ج. قم - ايران: مؤسسه علمى فرهنگى دار الحديث. سازمان چاپ و نشر
- محمدى رى شهري، ۱۳۸۲. علم و حكمت در قرآن و حديث. محمد، مسعودى، عبدالهادى، و برنجكار، رضا قم : مؤسسه علمى فرهنگى دار الحديث. سازمان چاپ و نشر
- مدرسى محمدتقى، (۱۴۱۹). من هدى القرآن، تهران : دار محبى الحسين
- مرکز فرهنگ و معارف قرآن. ۱۳۸۵. اعلام قرآن از دايره المعارف قرآن كريم. قم: بوستان كتاب قم
- مرکز فرهنگ و معارف قرآن، (۱۳۸۲). فرهنگ موضوعى قرآن، قم : بوستان كتاب
- مشكات عبدالرسول، ۱۳۸۵. از اخلاق توصيه مدار تا اخلاق ولايى و اسوه، اخلاق، شماره ۵ و ۶، صص ۱۰۵ تا ۱۳۷
- مطهرى مرتضى. ۱۳۶۹. ولاء ها و ولايتها، تهران : صدرا
- مطهرى مرتضى. ۱۳۸۱. مجموعه آثار، ج ۱۶، تهران : صدرا
- مطهرى مرتضى. ۱۳۸۹. عدل الهى، تهران : صدرا
- مطهرى مرتضى، ۱۳۸۵، آزادى معنوى، تهران : صدرا
- مطهرى، مرتضى. ۱۳۷۸. يادداشتهاى استاد مطهرى. ۱۵ ج. تهران ايران: صدرا.
- مطهرى، مرتضى. ۱۳۷۹. ولاءها و ولايتها. ۱ ج. تهران ايران: صدرا
- مظلومى رجبلى. ۱۳۸۸. تربيت معنائى انسان از ديده گاه ائمه اطهار(ع)، تهران : انجمن اولياء و مربيان
- مكارم شيرازى، ناصر. ۱۳۷۹-۱۴۲۱. الأمل فى تفسير كتاب الله المنزل. قم: مدرسه الإمام على بن أبى طالب(ع)
- مكارم شيرازى، (بيتا) تفسير نمونه، قم : انتشارات امام على بن ابى طالب (ع)
- منتظرى، حسينعلى، و صلواتى، محمود. ۱۳۶۷-۱۴۰۹. مباني فقهى حكومت اسلامى (دراسات فى ولاية الفقيه و فقه الدولة الإسلامية). ۸ ج. قم ايران: كيهان
- منتظرى، حسينعلى، و على بن ابى طالب (ع)، امام اول. ۱۳۸۳. درسهائى از نهج البلاغه. ۶ ج. تهران ايران: سرايى.
- مويدي سعدى، شريفى عنایت الله. (۱۳۹۴). مفهوم شناسى واژه «حكمت» و «جمال» و رابطه آن دو از نظر قرآن. پژوهشنامه معارف قرآنى، 6(20), 92-133
- مهاجرنيا محسن، (۱۳۸۰)، اندیشه سياسى فارابى، قم : بوستان كتاب
- مهريزى، مهدى، بدون تاريخ. ميراث حديث شيعه. قم: مؤسسه علمى فرهنگى دار الحديث. سازمان چاپ و نشر.
- ميرجهانى طباطبايى محمدحسن، (۱۳۹۸)، تفسير ام الكتاب، تهران : كتابخانه صدر

- میرزامحمدی محمد حسن و رسولی رحیمه. ۱۳۸۹. تربیت ولایی؛ اصلیت‌ترین مبنای تربیت دینی، اسلام و پژوهش های تربیتی، سال دوم بهار و تابستان، شماره ۱
- نچار، محمد علی، مصطفی، ابراهیم، زیات، احمد حسن، و عبدالقادر، حامد. ۱۹۸۹. المعجم الوسيط. استانبول - ترکیه: دار الدعوة.
- نصر اصفهانی، مریم. ۱۳۹۹. پروای دیگران؛ درآمدی بر فلسفه اخلاق مراقبت. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی هاشمی رفسنجانی، اکبر، ۱۳۸۷. برگزیده فرهنگ قرآن. قم: بوستان کتاب قم

منبع انگلیسی

Trevathan Wenda R. 2016. **Costly and Cute: Helpless Infants and Human Evolution**, Mexico, Mexico City : University of New Mexico Press

